

Ключевые слова: *этнос, принцип этничности, этносоциокультурные факторы, этнические чувства, национальное правосознание, социально-правовая коммуникация, процессы государственного строительства.*

Andreyev D.V. The role of the ethnosociocultural factors of the legal consciousness in the social and legal communications structure.

The article deals with the expedience of the ethnosociocultural factors use in the ensuring the efficiency of the social and legal communication between the authorities and society. Special attention is paid to the phenomenon of ethnicity, as a community of people who are aware their meaningful role in nation-building.

Key words: *ethnos, ethnicity principle, ethnosociocultural factors, ethnic feelings, national legal consciousness, social and legal communications, state-building processes.*

Стаття надійшла 1 квітня 2013 р.

УДК 340.12

**О.М. Балинська,
А.Ф. Бортник**

ПСИХОСЕМІОТИКА У ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Окреслено стан дослідження науки психосеміотики, її основні завдання та місце у системі юридичних наук, а також висвітлено значення правового знаку для формування правової свідомості та правової поведінки особи.

Ключові слова: *ейдетична пам'ять, правова інформація, правосвідомість, правова поведінка, психосеміотика, правовий знак, код.*

Постановка проблеми. Психосеміотика є відносно новою та маловивченою наукою, яка формується на межі взаємодії психології, семіотики, соціології та багатьох інших наук. Основне завдання цієї науки – вивчення знаку як інструменту спілкування та індикатора особистості. Якщо семіотика є наукою про знаки та займається вивченням знаку як носія інформації, то психосеміотика займається вивченням закономірностей і особливостей сприймання та переробки інформації окремою особою, функціонування знакової інформації в діяльності та комунікації, вивченням виникнення, передачі та розуміння знакової інформації.

Стан дослідження. Поєднання психології та семіотики (у т. ч. семіології) практикується порівняно недавно, але продуктивно, адже ці науки мають спільний предмет вивчення – свідомість. На даний час відомі дослідження у сфері психосеміотики спілкування [1], діяльності та засвоєння мови [2], лінгвістики, філософії, мистецтва [3], пізнання і наукової творчості [4], візуальних повідомлень, зокрема архітектури [5], тілесності [6] та в багатьох інших найрізноманітніших сферах (наприклад, феміністичності, психічних захворювань, мови програмування і навіть ювелірних прикрас). З-поміж значної кількості таких досліджень тематично виокремлюються психосеміотика політичної діяльності [7] та трудової діяльності в контексті юридичної психології [8], де предметом вивчення є власне людська поведінка з огляду впливу на неї знакових повідомлень об'єктивної дійсності.

Мета дослідження – продемонструвати доцільність застосування психосеміотики у сфері функціонування права.

Виклад основних положень. Основним матеріалом формування та функціонування права у будь-яких концептуальних підходах була і залишається інформація, передана від суспільства державі як джерело правотворчості, й, навпаки, від держави суспільству – як інструмент його врегулювання. Ніхто також не заперечуватиме, що основним засобом передачі цієї інформації є слово, але й водночас ніхто не стверджуватиме, що це може бути тільки слово і ніщо інше. Інформаційно насиченим є все навколо нас, а слова лише називають все це, означають. Все, що відоме людині, назване нею і за допомогою цих назв описане іншим людям. Для такого опису іноді потрібно багато слів, щоби передати суть одного предмета (і тоді цей предмет асоціюється у людини з багатотомним виданням писаного тексту), а іноді одним словом можна передати суть цілої епохи (з неймовірною кількістю предметів, явищ, подій, осіб і т. д.). І предмет, і окреме слово в такому випадку стають знаковими для людини, бо містять набагато більше інформації, ніж просте семантичне їх значення.

З точки зору правотворців, правова інформація – будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо. Джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових

питань [9]. Правова інформація – це інформація, яка утворюється в результаті правотворчої, правозастосовної, правоохоронної діяльності. Як і будь-яка інша інформація, вона передається від однієї особи до іншої за допомогою повідомлень, що формуються як послідовність знаків та символів.

Загально визнаним засобом обміну інформацією для людей є мова як певне поєднання знаків, символів, кодів тощо. Найпоширеніше і доступне визначення поняття «код» подано у словнику іншомовних слів: тут трактують код як систему символів для передавання, обробки й зберігання (запам'ятовування) різної інформації або як ключ до способу шифрування чи розшифрування тексту [10, с. 336]. Слово є знаком, що містить інформацію. Зазвичай цей знак має звукову, письмову або мисленеву форму. У сфері правовідносин існує особлива мова як знакова система, що служить засобом прояву думок, професійного спілкування правників, засобом передачі професійної (правової) інформації. Ця знакова система складається зі спеціальних юридичних термінів, що мають особливий правовий зміст, і називається мовою права або юридичною мовою. В межах цієї семантичної системи визначають дві семантичні категорії: висловлювання, імена (загальні, одиничні, абстрактні, конкретні) та юридичні терміни («право», «закон», «правопорушення», «злочин», «покарання» і т. д.), які мають специфічний зміст і предметно-галузеве значення [11, с. 13].

Загалом право можна вважати специфічною знаковою системою з вербальних і невербальних правових знаків, що функціонують у певному соціокультурному просторі, а тому демонструють чітку соціально-ціннісну детермінованість цієї системи. Мовні правові знаки є проявом ціннісно навантаженої лексики, що відтворює найбільш значущі пріоритети правової спільноти, представляє волю суспільства, формує відповідні соціальні цінності у його членів, а отже, й орієнтири правової політики держави. Немовні правові знаки також мають ціннісне навантаження, адже формують у суспільстві загальноприйнятні знакові образи людини через її професійну зайнятність, стиль життя, манеру поведінки і т. д., моделюють стереотипи бажаної, дозволеної та забороненої поведінки, створюють правову символіку, що має всі шанси перерости в символічні артефакти й національні архетипи, за якими розпізнаватимуть державу. Основним джерелом надходження і формування таких правових знаків є соціум, тому є всі підстави вважати, що право має соціально-ціннісну зумовленість, а суспільство – правову. Причому ця соціально-ціннісна сутність права розкривається через

його власну цінність (як необхідний продукт людської діяльності), особистісну цінність для людини (як критерій і градаційна шкала моделей правової поведінки) та інструментальну цінність для суспільства (як фіксатор і регулятор суспільно значущих міжсуб'єктних відносин).

Правовий знак не є абстрактно-символічним поняттям, навпаки, це чітко означений матеріальний носій інформації, акумульованої і сформульованої у словесному образі, що є зрозумілим для носія певної правової культури, в межах якої побутує цей знак. Можна говорити про триєдину форму його прояву: вербальну (з іконографічним відтворенням змісту), мисленнєву (аналогічну до попередньої, через втілення у тому ж словесному варіанті, але усному) і поведінкову (як послідовну діяльнісну чи бездієву інтпретацію двох попередніх форм). Правовий знак як категорія має своє змістове наповнення, наділений соціальними функціями, як будь-яке інше поняття може бути багатозначним, неточним і незрозумілим для інтерпретатора (правосприймача), але однозначно впливовим і здатним забезпечити своєрідну психологічну тяглість історії народу та відобразити колорит національної правової системи. Мову права можна вважати такою системою знаків, що називає та організовує правову дійсність, означаючи (визначаючи) її основні цінності та пріоритети.

Правові знаки є водночас і засобами пізнання, і знаряддями впорядкування правової дійсності, адже в людській життєдіяльності вони виступають абстрактним та узагальненим її відтворенням у проекції на правовідносини. Важливе значення у вивченні цих питань має психосеміотика, предметом вивчення якої є власне людська поведінка з огляду впливу на неї знакових повідомлень об'єктивної дійсності.

Знаковість правослухняної поведінки підкреслює роль психологічного чинника як у формуванні, так і в сприйнятті правових знаків, що передбачає інтенсифікацію психічної діяльності людини та активізацію процесів сприйняття і переробки інформації, робить доцільним застосування правових знаків для впорядкування правової практики. Поведінковий прояв протиправності – це зовнішній атрибут самоутвердження і самореалізації індивіда у правовому просторі через задоволення меркантильних внутрішніх потреб і спонук.

Свідомість – це специфічно людське відображення і духовне освоєння дійсності, властивість високоорганізованої матерії-людського мозку, яка полягає у створенні суб'єктивних образів об'єктивного світу, утриманні, зберіганні і переробці інформації, у виробленні програми діяльності, спрямованої на вирішення певних завдань, в актив-

ному управлінні цією діяльністю. Свідомість є суспільно-історичним продуктом. Вона виникає разом із людським суспільством у процесі становлення і розвитку трудової діяльності та мови, формуючись тільки в умовах соціального середовища, постійного спілкування індивідів між собою. Правосвідомість – форма суспільної свідомості, що містить в собі сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій та концепцій, а також уявлень і настанов, які характеризують відношення особи, суспільної групи і суспільства в цілому до чинного чи бажаного права, а також до всього, що охоплюється правовим регулюванням.

Здатність людини до означування об'єктивної реальності не тільки спрощує сприйняття елементів останньої, а й сприяє збереженню їхніх значень у формі відтворення означників у пам'яті. Про це йдеться у монографії А.І. Макарова «Феномен надіндивідуальної пам'яті (образи – концепти – рефлексія)» [12]. Через аналіз процесу концептуалізації та ключових теорій пам'яті автор демонструє функціональну і смислову структуру цього феномена, що дає йому підстави вивести механізм управління свідомістю та поведінкою людини через символічне середовище образів пам'яті. У цьому контексті згадано ідею Ю. Лотмана про основну функцію семантики – змістову інтерпретацію семіотичних моделей, що зберігаються в пам'яті певної культури [13], а також позицію С. Махліної про те, що знак (тут здебільшого невербальний) виконує у суспільстві функції ідентифікації, диференціації, регулювання, узагальнення, пізнання, виховання та акумулювання, «стаючи соціокодом у скарбниці колективної пам'яті й засобом трансляції культури» [14, с. 140]. Тому можемо говорити про універсальність (доступність і прийнятність) правових знаків у межах певної правової культури; про конотацію права, закладену в історичній пам'яті соціуму, який зберігає певні правові образи, концепти, символи (так звана ейдетична, образна пам'ять); про мнемонічну (що відтворюється через пам'ять) життєдіяльність людини.

Ейдетична пам'ять – особливий вид пам'яті, який проявляється далеко не у всіх людей. Її особливістю є збереження і відтворення надзвичайно яскравого, деталізованого образу суб'єкта, явища чи події.

Феноменологічний підхід (або його ще називають методом ейдетичного аналізу, який передбачає здатність досліджуваного об'єкта зберігати яскраві образи протягом тривалого часу [15, с. 28]), дає змогу встановити загальні співвідношення між параметрами, що характеризують явища загалом. У контексті проблеми функціонування інформації у праві це ретельне описування того, що і як ми містимо у право-

свідомості; всі речі і явища об'єктивної правової дійсності – феномени, що є символами змісту, який міститься в інформації у праві й відтворюється потім у правосвідомості.

У даному контексті доречно згадати ейдетичну семантику, пов'язану з образами, символами, знаками, асоціаціями. Здебільшого тут ідеться про зорові образи. У сфері правовідносин наочність (публічність, демонстративність) покарання має однозначно сильний емоційний, а отже, і функціональний вплив (від примітивного виклику страху – до асоціативного змушування переосмислення правових дій чи бездіяльності з подальшою орієнтацією їх у бік правослухняності). Можливо, тому історично пам'ятними залишаються привселюдні спалювання жертв інквізиції, відрубання руки злодіям, таврування розпусних жінок і рабів. І навпаки, зовсім неасоціативними є наслідки застосування так званого «закону про сім колосків» (за яким карали за підібране на полі зерно як за розкрадання соціалістичного майна) чи зрада народу (за яку розстрілювали без суду і слідства): коли виконання вироку було прихованим, іноді навіть невідомим до моменту виконання для самого звинуваченого. Єдина асоціація з тими подіями – безслідне зникнення «винних». На основі таких прикладів формується символічний правовий універсум нації, народу, держави.

Висновки. Правовий знак наділений важливими функціями щодо відтворення, збереження і передачі соціально-ціннісної інформації у вербальній і невербальній формі. Така здатність правових знаків (усіх типів) сприяє вдосконаленню інформаційного підґрунтя життєдіяльності соціального суб'єкта. А це, зі свого боку, дає можливість оптимізувати сам суспільний механізм через раціональне використання знакової інформації. Вчені-юристи також підтримують важливість психосеміотичних досліджень. «Значення психосеміотичного підходу до раціоналізації трудової діяльності людини, – пише В.Л. Васильєв, – полягає в наступному: по-перше, він є основою для аналізу природи і структури знакової інформації; по-друге, дозволяє розкрити глибинні взаємозв'язки між об'єктивною (система знакової інформації) та суб'єктивною (переробка знакової інформації) системами; по-третє, дає конструктивний метод для розробки вимог до організації інформаційної основи діяльності та процесу навчання людини відповідній діяльності, в якій використовується знакова інформація» [8, с. 89].

Тобто психосеміотичний супровід правовідносин розвиває у соціального суб'єкта здатність оперувати предметами об'єктивної дійсності за допомогою їх знакових відповідників, виділяти й аналізувати

знакові ситуації та типи відносин (зокрема правових), систематизувати й опрацювати отриману інформацію, а отже, і використовувати її для організації та поточного вдосконалення свого буття. Знаки як основні елементи і засоби мисленнєвої діяльності «допомагають здійснювати операції абстрагування, узагальнення й опосередкування властивостей і відношень предметів і явищ» [8, с. 90]. Іншими словами, знаки (зокрема, правові), беруть участь в управлінні процесом трансформації правової дійсності у правосвідомість людини і водночас організують, впорядковують її мисленнєву діяльність, що допомагає сформувати у кожного зокрема свою образно-поняттєву модель цієї дійсності.

1. Крейдлин Г.Е. Семиотика, или Азбука общения: учеб. пособие / Г.Е. Крейдлин, М.А. Кронгауз. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 5-е изд. – 240 с.

2. Моррис Ч.У. Знаки и действия // Семиотика: Антология / сост. Ю.С. Степанов. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – 702 с. – С. 129–143; Пиаже Ж. Схемы действия и усвоения языка / Ж. Пиаже // Там же. – С. 144–148.

3. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю.С. Степанов; отв. ред. В.П. Нерознак. – Изд. 2-е. – М.: Кн. дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 336 с.

4. Розин В. Семиотические исследования / В. Розин. – М.: ПЕР СЭ; СПб.: Университетская книга, 2001. – 256 с.

5. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко; пер. с итал. А. Погоняйло и В. Резник. – СПб.: Петрополис, 1998. – 432 с.

6. Психосемиотика телесности / под общ. ред. и с предисл. И.В. Журавлева, Е.С. Никитиной. – Изд. 2-е. – М.: Кн. дом. «ЛИБРОКОМ», 2009. – 152 с.

7. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса: монография / Е.И. Шейгал. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2004. – 326 с.

8. Васильев В.Л. Юридическая психология / В.Л. Васильев. – 5-е изд., доп. и перераб. – СПб.: Питер, 2002. – 656 с.

9. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ (зі змінами і доповненнями). – Ст. 17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

10. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. – К.: Гол. ред. Укр. рад. енциклопедії, 1977. – 776 с.

11. Руснівський В. Структура лексичної і граматичної семантики / В. Руснівський. – К.: Наук. думка, 1988. – 240 с.

12. Макаров А.И. Феномен надындивидуальной памяти (образы – концепты – рефлексия): монография / А.И. Макаров; науч. ред. А.А. Грыкалов. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2009. – 216 с.

13. Лотман Ю.М. Семиосфера / Ю.М. Лотман. – СПб.: Искусство-СП, 2000. – 704 с.

14. Махлина С.Т. Семиотика культуры повседневности / С.Т. Махлина. – СПб.: Алтейя, 2009. – 232 с.

15. Філософія. Курс лекцій: навч. посіб. для студентів ВЗО III–IV рівнів акредитації. – 3-тє вид., перероб. і доповн. – Львів: Магнолія плюс; видавець СПД ФО В.М. Піча, 2005. – 506 с. – С. 28.

Балинская О.М., Бортняк А.Ф. Психосемиотика в юриспруденции: к постановке проблемы.

Определено состояние исследования науки психосемиотики, ее основные задачи и место в системе юридических наук, а также освещено значение правового знака для формирования правового сознания и правового поведения личности.

Ключевые слова: *эйдетическая память, правовая информация, правосознание, правовое поведение, психосемиотика, правовой знак, код.*

Balynska O.M., Bortnyak A.F. Psycho-semiotics in jurisprudence: to the problem formulation.

The article deals with the state of the psycho-semiotics researching. The basic tasks, the place in the legal sciences system and the value of the legal sign for the forming of the legal consciousness and personality legal behavior are highlighted.

Key words: *an eidetic memory, legal information, legal consciousness, legal behavior, psycho-semiotics, legal sign, code.*

Стаття надійшла 14 травня 2013 р.

УДК 340.113.1: 340.149

М.С. Гдакович

**ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМ ПРАВНИЧОЇ
ТЕРМІНОЛОГІЇ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ
«ЧАСОПИСЬ ПРАВНИЧА»
(1889–1912)**

Проаналізована культурно-просвітницька діяльність українських правників у Галичині на матеріалах публікацій видання «Часопись правнича» (1889–1912), яке було трибуною для вираження національних інтересів українців.

Ключові слова: *українські правники, фахові правничі часописи, правнича термінологія, українська мова, правова культура.*